

REDEK JUBILEJ

(Ob 80-letnici Zgodovinskega društva v Mariboru)

MARJAN ZNIDARIC

Konec maja je minilo 80 let odkar je skupina narodno zavednih mož — večinoma srednješolskih profesorjev — ustanovila v narodnem domu v Mariboru Zgodovinsko društvo, prvo slovensko znanstveno ustanovo na Štajerskem. Moj namen ni, da bi se v tem zapisu spuščal v podroben opis in analizo historiat društva, saj sta to dovolj temeljito in kvalitetno opravila ob jubileju pred petimi leti že dr. Sergej Vrišer v uvodnem referatu na XVIII. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Mariboru ter prof. Viktor Vrtnjak v razpravi »Prispevek k zgodoviniopisju na slovenskem Štajerskem«, ki je bila objavljena v katalogu ob takratni društveni razstavi. Skušal se bom ustaviti zgolj ob nekaterih razvojnih mejnikih in vlogi, ki jo je Zgodovinsko društvo odigralo v preteklosti ter ob pomenu, ki ga ima v današnji samoupravni socialistični družbi.

Zgodovinsko društvo v Mariboru je bilo ustanovljeno v času najhujših narodnostnih bojev v slovenskem Štajerskem, v obdobju nacionalnega in razrednega osveščanja slovenskega življa. Ustanovitelji so se zavedali, da samo politično delo za obrambo in uveljavitev slovenskega naroda ne zadošča. Narod si mora ustvariti tudi kulturo in znanost, če se hoče ohraniti v tekmi z drugimi narodi in če ne želi propasti pred tujim nacionalističnim pritiskom. Nobena znanost pa ni za narod, ki je ogrožen, tako pomembna kot zgodovinska. Ustanovitev društva je bila zato hkrati veliko kulturno in patriotično dejanje.

Mlademu društvu je kratko dobo, do leta 1904 predsedoval Matej Slekolec, za njim pa do leta 1921 dr. Pavel Turner, mož evropske razgledanosti. Idejno je društvo v prvem obdobju vodil tajnik Fran Kovačič. Društvu je v kratkem času uspelo pritegniti v svoje vrste slovensko razumništvo različnih svetovnih naziranj. Vsem je bilo skupno, ukvarjati se z domačo zgodovino, ali pa njeno preučevanje na kakršenkoli način pospeševati. Slovenska javnost je navdušeno pozdravila ustanovitev društva. Nemški listi, zlasti Marburger Zeitung, pa so ga označili kot nov dokaz gibanja »proč od Gradca«. Na takšne trditve so bili ustanovitelji celo ponosni.

Namen društva je bil, gojiti domačo zgodovino in narodopisje, podpirati raziskovanje domačih starin in umetnin, zbirati in preučevati arhivsko gradivo za domačo zgodovino, prirejati zgodovinska predavanja in končno, izdajati društveno glasilo. To se je zgodilo že leta 1904, ko je izšla prva številka »Časopisa za zgodovino in narodopisje«.

Ustanovitev Zgodovinskega društva v Mariboru je bila ob skoraj istovrstnem nastanku nemškega muzejskega društva v Mariboru — leta 1902 — hud udarec vsemu spodnještajerskemu nemštvu. Ravno zato si je društvo še posebej zadalo nalogo, da ustanovi svoj muzej, knjižnico in arhiv. Pri vseh teh ustanovah je bil poudarjen nacionalni značaj: muzej naj bi postal nekaj narodni muzej za slovensko Štajersko, knjižnica in arhiv naj bi zbirala literaturo, spise in arhivalije, pomembne za slovensko zgodovino. Poudarek na slovenstvu je bil toliko bolj očiten, ker se je z zbiranjem starin in s pripravami za muzej v Mariboru ukvarjalo že nemško muzejsko društvo, arhivalije pa so že desetletja spravljali v graški, seveda nemški, deželni arhiv. Program Zgo-

dovinskega društva je bil napisan sicer v skopem besedilu, vendar ob pretehtanem upoštevanju danih razmer in s primerno daljnoročno načrtnostjo.

V letih pred prvo svetovno vojno je društvo s svojimi znanstvenimi dosežki pomagalo predvsem v političnem in gospodarskem boju Slovencev na Štajerskem za njihov nacionalni obstoj, ki jim ga je nemštvo s svojimi makiavelističnimi raznarodovalnimi metodami odrekalo. Kako pomembno je bilo delovanje društva v tem obdobju, priča tudi podatek, da je naša mirovna delegacija na pariški mirovni konferenci po prvi svetovni vojni odbijala nemške zahteve po slovenskem Podravju prav z argumentiranim gradivom, ki ga je zbralo Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Poleg organizacije muzeja, knjižnice in arhiva, je bila v prvem obdobju glavna društvena dejavnost izdajanje »Časopisa za zgodovino in narodopisje«, ki je bil za Slovenskim pravnikom druga najstarejša slovenska znanstvena revija in ki si je kmalu pridobila sloves tudi v evropskem znanstvenem svetu. Kljub gmotnim težavam, ki so pestile revijo od vsega začetka, zlasti pa v času prve svetovne vojne in nekaj let po njej, lahko sledimo neprestanemu kvalitetnemu vzponu revije, ki so ji dajali svojevrsten pečat takratni uredniki, od prvega Antona Kaspretja, prek Frana Kovačiča do Franja Baša in Janka Glazerja. V času urednikovanja slednjih dveh, v drugi polovici tridesetih let, je dosegel »Časopis za zgodovino in narodopisje« svoj prvi vrh. V tem času so se na njegovih straneh pojavila imena večine takrat vodilnih slovenskih znanstvenih delavcev.

S svojo bogato vsebino »Časopis za zgodovino in narodopisje« ni posegal samo v obravnavo preteklosti severne Slovenije, od Koroške do Prekmurja, veliko je bilo tudi prispevkov o širših vprašanih slovenske zgodovine, vedno vidnejše mesto pa so dobile nekatere druge družboslovne vede, predvsem filologija in etnologija. Narodnoobrambni vidik poslanstva »Časopisa za zgodovino in narodopisje« pred prvo svetovno vojno kakor tudi v času stare Jugoslavije, ko so nemške nacionalistične teritorialne pretenzije po Mariboru in slovenski Štajerski dobivale vedno večje razsežnosti, uvršča »Časopis za zgodovino in narodopisje« med tiste obrambne stebre slovenstva, ki so si našli stalno mesto v mozaiku duhovne rasti našega naroda.

Ob nemškem napadu leta 1941 je drugi zvezek 35. letnika že bil v tiskarni, vendar ni bil natisnjen. Kljub temu pa lahko dotedanje izhajanje »Časopisa za zgodovino in narodopisje« brez pridržkov ocenimo kot obdobje, ko je časopis pomembno prispeval k oblikovanju slovenske znanstvene misli.

Res je, da je okupacija močno prizadela slovensko Štajersko, zlasti Maribor in da so se rane, prizadejane v letih 1941—1945, le počasi celile, vendar bosta Maribor in severovzhodna Slovenija, kot je zapisal dr. Vladimir Bračič v uvodni besedi prvega letnika Nove vrste leta 1965, kljub mnogim objektivnim težavam pred zgodovino le težko opravičila vrzel, ki je nastala z 20 letnim neizhajanjem časopisa. Šele ob 20-letnici osvoboditve se je z novim zagonom rasti visokega šolstva v Mariboru obudil k življenju tudi »Časopis za zgodovino in narodopisje«, ki ga sedaj skupno izdajata univerza in Zgodovinsko društvo, zalaga domača založba Obzorja, vodita pa izdajateljski svet in marljiv uredniški odbor. 17 letnikov »Časopisa za zgodovino in narodopisje« Nove vrste priča, da tako sodelavci kot uredništvo skušajo nadoknaditi zamujeno, to toliko lažje, saj se je z rastjo mariborske univerze ter številnih kulturnoznanstvenih institucij naglo večal tudi krog sodelavcev, ki lahko temeljiteje in načrtneje pokrivajo posamezna znanstvena področja. Toda o »Časopisu za zgodovino in narodopisje« bodi dovolj, vrnimo se zopet k društvu.

Za obdobje stare Jugoslavije so karakteristična društvena prizadevanja, da njegove zbirke prerastejo v poklicne kulturnoznanstvene ustanove. To se je tudi zgodilo. V dvajsetih in tridesetih letih so iz Zgodovinskega društva izšle danes pomembne mariborske kulturne institucije: študijska (sedaj univerzitetna) knjižnica, pokrajinski muzej in pokrajinski arhiv; iz pokrajinskega muzeja pa po osvoboditvi še zavod za spomeniško varstvo, umetnostna galerija in muzej narodne osvoboditve. Tako kot je prvemu obdobju društvenega delovanja vtisnil svoj pečat Fran Kovačič, sta v drugem obdobju glavno bre-

me kulturno-znanstvenega preporeda v Mariboru nosila na svojih plečih Franjo Baš in Janko Glazer, ki se jima je nekoliko pozneje pridružil še Bogo Teply.

Tudi v idejni usmerjenosti je igralo Zgodovinsko društvo v tistem času pomembno avantgardno vlogo, saj se je v tridesetih letih v društvu in njegovih akcijah že močno čutil vpliv mariborskih komunistov, ki so se zavedali, da v razmerah takrat nerešenega nacionalnega vprašanja in ob vse močnejšem dviganju glave nemških nacionalistov v obmejnem Mariboru pomeni Zgodovinsko društvo s svojim znanstveno raziskovalnim delom pri preučevanju slovenske zgodovine eno od osnov zagovarjanja pravice slovenskega naroda do nacionalne in socialne samobitnosti.

Ko se oziramo na setev in rast, ki je pognala iz zamisli Zgodovinskega društva v obdobju med leti 1903 in 1941, ne moremo mimo vrste drugih akcij tega društva. Že v prvih letih društvenega življenja so se zvrstila različna predavanja, v tridesetih letih so jim sledili t. i. zgodovinski večeri, povezani tudi z družabnostjo. A tudi vsakoletni občni zbori, ki so jih v prvih letih sklicevali v različnih krajih na slovenskem Štajerskem, so bili veliko več kakor suhoparno poročanje o delovanju društva, na njih so se kresale kritične misli o lastnem delu in porajali daljnosežni načrti, od katerih so bili mnogi uresničeni šele v povojnem času.

Leta 1941 je nacistični okupator, podobno kot vsem drugim kulturnim institucijam v Mariboru, pretrgal nit življenja tudi Zgodovinskemu društvu. Njegovo 38-letno delovanje do druge svetovne vojne lahko obeležimo kot čas, ko sta Maribor in slovenska Štajerska prav z Zgodovinskim društvom prispevala pomemben delež k ustvarjanju in rasti slovenske kulturne in znanstvene tvornosti. Slovenski narod je v narodnoosvobodilnem boju in ljudski revoluciji ustvaril možnost, da se prvič v zgodovini uveljavi v vsej svoji za narod karakteristični širini in globini. Zato pomeni tretje obdobje, od osvoboditve do danes, čas društvene aktivnosti na povsem novih temeljih, na svobodnem kulturnem in znanstvenem delovanju in izražanju.

Obdobje od osvoboditve do danes bi mogli imenovati žetev Zgodovinskega društva v Mariboru, kakor je v že omenjenem referatu zapisal dr. Vrišer. Kar je bilo zasejano leta 1903 in je dozorevalo skozi 38 let, nasilje med okupacijo ni moglo zatreti, ampak je v novi Jugoslaviji pognalo še bohotnejšo rast. V jeseni 1945 je bilo mariborsko Zgodovinsko društvo obnovljeno kot samostojno društvo. Enotna organizacija zgodovinarstva v Sloveniji pa je leta 1947 narekovala reorganizacijo v podružnico Zgodovinskega društva za Slovenijo. Od leta 1966 je bila podružnica vključena še v Zvezo kulturnih delavcev Maribor, kjer je lahko soočala svoje interese in izkušnje z ostalimi strokovnimi društvi, ki so nastala v Mariboru po osvoboditvi. Od leta 1978 pa deluje društvo v okviru Zveze kulturnih organizacij, kar omogoča društvu širši in neposrednejši stik z delovnimi ljudmi in občani ter večjo možnost vključevanja v društvo ne samo zgodovinarjem, marveč tudi ljubiteljem zgodovine. Novo prelomnico v razvoju Zgodovinskega društva v Mariboru je prineslo leto 1978, ko smo se po določilih novega republiškega zakona o društvih, zlasti pa zaradi povečanega zanimanja in potreb v Mariboru, odločili za novo organiziranost, znova za samostojno društvo, ki se združuje v Zvezo zgodovinskih društev Slovenije. S tem je bolj prišla do izraza doslednejša izpeljava načela interesnega združevanja delovnih ljudi in občanov ter javnosti društvenega delovanja. Predolg bi bil spisek, če bi hoteli našteti vse večje društvene akcije in prireditve po osvoboditvi, pa vendar bi kot kačipote, ki so dajali društvu pravo samoniklo, a dovolj strokovno vsebinsko orientacijo, nekatere le navedel; npr. četrto zborovanje slovenskih zgodovinarjev leta 1947, simpozij slovenskih zgodovinarjev v Ljutomeru ob 100-letnici prvega slovenskega tabora, postavitve številnih spominskih obeležij, vezanih na pomembne dogodke ali osebnosti iz naše preteklosti, ali iz zadnjega obdobja XVIII. zborovanje slovenskih zgodovinarjev leta 1978, simpozij o krajevni zgodovini »Pohorje skozi stoletja« v Ribnici na Pohorju itd. Zanimanje za zgodovino pa so budile tudi druge oblike društvene dejavnosti, tako predavanja, krožki mladih zgodovinarjev po šolah, ekskurzije ipd.

Vse to nam dokazuje, da so tudi v sedanji fazi družbenega razvoja pri nas strokovna društva kljub ustreznim poklicnim institucijam še kako potrebna. Njihova samoupravna organiziranost in delovanje pa mora temeljiti na samoupravnih načelih s ciljem podružbljanja kulture in znanosti. V društvih si moramo z vsemi močmi prizadevati, da bomo rezultat našega dela čimbolj približali potrebam vsakdanje družbene prakse. Lahko rečemo, da je Zgodovinsko društvo v Mariboru v svoji idejni in programski usmeritvi, katere glavni poudarek je v proučevanju zgodovine severovzhodne Slovenije, v približevanju znanstvenih dosežkov v zgodovinopisju čim širšemu krogu ljudi, v naporih za posodobitev pouka zgodovine na naših šolah ter v pridobivanju novega članstva, na dobri poti, da nadaljuje bogato tradicijo mariborskih zgodovinarjev, ki so od leta 1903 veliko naredili za to, da je slovenski človek ob naši severni meji postal in ostal gospodar na svojem.

Pri presojanju društvene družbene vrednosti moramo upoštevati zlasti čas in prostor, v katerem je društvo skozi tri zelo različna razvojna obdobja delovalo in pri tem vedno izhajalo iz konkretnega življenjskega predusem političnega in socialnega položaja slovenskega človeka v tem delu Slovenije. Ravno to pa je vrednota, ki jo je treba tudi v bodoče z vso skrbjo negovati in prenašati na generacije, ki prihajajo.